

ป่าพรุ นากระจูด และผน

จำนงค์ แรกพิณิจ*

ป่าพรุ

ทะเลน้อยเป็นส่วนหนึ่งของทะเลสาบสงขลา ตั้งอยู่ในเขตตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งอยู่ตอนบนของทะเลสาบนี้ บริเวณนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ขึ้นชื่อของจังหวัด เพราะธรรมชาติในทะเลน้อยยังคงมีความสมบูรณ์ทั้งพรรณพืชที่หลากหลาย และนกน้ำนานาชนิด

เหนือทะเลน้อยขึ้นไป เป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมขังเกือบตลอดปี มีการทับถมของซากพืชน้อยใหญ่ จนกลายเป็นดินอินทรีย์ที่ประกอบด้วยซากอินทรีย์เป็นส่วนใหญ่ สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเต็มไปด้วยไม้ยืนต้นและไม้พุ่ม โดยเฉพาะเสม็ดพืชล้มลุกชนิดต่าง ๆ เช่น กระจูด บัว และเฟิร์น นี่คือนิเวศที่เรียกว่าพรุทะเลน้อย ซึ่งมีอาณาเขตต่อเนื่องไปจรดพรุควนเคร็ง ในอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมพื้นที่ไม่น้อยกว่า 100,000 ไร่

เนื่องจากดินในป่าพรุมีข้อจำกัดหลายอย่างเช่นการท่วมขังของน้ำและปัญหาดินเปรี้ยวซึ่งเกิดจากการตกตะกอนของสารละลายกำมะถันที่เรียกว่าไฟโรต์ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านในบริเวณนี้ไม่อาจใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรตามแบบแผนที่ราชการให้การส่งเสริม ฐานะความเป็นอยู่จึงค่อนข้างยากจน อันเป็นปัญหาที่รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้พยายามแก้ไขตลอดมา

* นักวิจัย, สถาบันทักษิณคดีศึกษา

นากระจูด

ต่อปัญหานี้หน่วยงานของรัฐได้ใช้มาตรการหลายอย่าง เช่น การปรับพื้นที่เพื่อลดความเป็นกรดของดิน การส่งเสริมการท่องเที่ยว การสร้างงาน และการสนับสนุนให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริม เป็นต้น แต่ยังไม่อาจแก้ปัญหาความอดอยากจนและการทิ้งถิ่นของชาวบ้านในบริเวณนี้ได้

จุดอ่อน ของการแก้ปัญหาในพื้นที่ของหน่วยงานรัฐในช่วงที่ผ่านมาไม่ต่างไปจากสิ่งที่เคยพบเคยเห็นในพื้นที่อื่น ๆ คือการละเลยภูมิปัญญาชาวบ้าน มองแบบแผนการทำมาหากินของชาวบ้านว่าไม่ก้าวหน้า ล้าหลัง และขาดเทคโนโลยีจึงได้พยายามนำสิ่งใหม่ ๆ เข้าไปในชุมชนแท้ที่จริงชาวบ้านในพื้นที่ต่างก็มีศักยภาพมากมายในการผลิต มีการเคลื่อนไหวเพื่อการดำรงอยู่และพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ชาวบ้านในพฤษภาคมก็มิสิ่งเหล่านี้ไม่ด้อยกว่าที่อื่นเลย

ลุงชวน จันทร์ชู ชาวบ้านโคกคักดี ตำบลพนาตุง อำเภอควนขนุน ได้ย้อนอดีตของการทำนากระจูดของพื้นที่แถบทะเลน้อยในช่วง 30-40 ปีที่แล้ว โดยผู้นำชาวบ้านในเขตนี้ได้เริ่มนำกระจูดจากควนเค็งเข้ามาปลูกในพื้นที่พรุที่ไม่สามารถเพาะปลูกพืชอื่นได้ ต่อมาปริมาณการปลูกก็ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามความต้องการของตลาด จนเต็มพื้นที่อย่างที่เห็นทุกวันนี้

เดิมที่ชาวบ้านใช้กระจูดที่มีอยู่ตามธรรมชาติมา **ทอเสื่อ** หรือที่เรียกกันว่าสานสาต ทอกระสอบ สำหรับบรรจุข้าวเปลือก-ข้าวสาร และสิ่งของอื่น ๆ การใช้กระจูดในอดีตจึงมีน้อยเพียงตอบสนองความต้องการของครัวเรือนอาจขายบ้างตามโอกาส

แต่ในช่วง 10-20 ปีมานี้ ได้มีการส่งเสริมให้เกิดผลิตภัณฑ์กระจุชนิดต่าง ๆ เพื่อตอบสนองตลาด โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว **เสื่อกระจุ** จึงได้รับการพัฒนารูปแบบและแปรเป็นผลิตภัณฑ์หลายอย่าง เช่น หมวก เสื่อปูโต๊ะ ที่รองแก้ว-รองจาน และเสื่อพับได้ขนาดต่าง ๆ เป็นต้น การผลิตสิ่งเหล่านี้ทำให้ความต้องการการกระจุเพิ่มขึ้นรวดเร็ว กระจุตามธรรมชาติไม่เพียงพอ นากะจุจึงเป็นหนทางเพิ่มปริมาณกระจุให้เพียงพอกับตลาดที่กว้างขึ้น

ชาวบ้านที่ทะเลน้อยนับพันนับหมื่นคนมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับกระจุนับตั้งแต่ทำนากะจุ ทอเสื่อกระจุ ทำผลิตภัณฑ์กระจุ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์เหล่านี้ กระจุที่นำมาใช้ส่วนหนึ่งได้จากนากะจุในพรุทะเลน้อย แต่ไม่เพียงพอ จึงต้องซื้อหาบางส่วนมาจากพรุควนเคร็ง

การทำนากะจุ หลักสำคัญในการทำนากะจุเหมือนกับทำนาข้าว เริ่มต้นจากการเตรียมดิน แต่ในพื้นที่พรุไม่จำเป็นต้องไถพรวน เพียงแต่ถอนหญ้าออก และใช้เท้าเหยียบให้ดินมีสภาพที่พร้อมสำหรับปักดำ แล้วนำต้นกล้าซึ่งได้จากหน่อกระจุที่แตกออกจากกอหรือเหง้ามาปักดำ ระยะห่างระหว่างต้นและแถวพอ ๆ กับการปลูกข้าว กระจุที่ปักดำไว้นี้จะแตกกอถึงกันในช่วงเวลาประมาณ 8 เดือน และเป็นช่วงที่สามารถถอนกระจุต้นที่สมบูรณ์ได้ แต่กระจุจะให้ผลเต็มที่เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 3

ชาวบ้านในแถบพรุทะเลน้อยที่ทำนากะจุจะขายกระจุให้แก่เพื่อนบ้านที่มีอาชีพทอเสื่อ ราคาขึ้นอยู่กับปริมาณของกระจุที่ถอนแล้วมัดรวมเป็นกำ กำเล็กราคา 20 บาท ใช้ทอเสื่อขนาด 1.00-1.50 2.00-2.50 เมตร 1 ผืน ส่วนกำใหญ่ราคา 50 บาท

ลุงจิ้น พุนพร เกษตรกรวัย 64 ปีแห่งบ้านทะเลน้อย เป็นคนร่างเล็ก ปราดเปรี้ยว อารมณ์ดี พูดคุยกับผู้ไปเยือนด้วยความยิ้มแย้ม และมีมุขตลกตลอดเวลา นี่อาจเนื่องจากลุงจิ้นมีชีวิตครอบครัวสงบสุข ไม่ขาดแคลน คำพูดและท่าทีที่แสดงออกนี้ดูเหมาะสมกับฉายา **หนังฉิ้นจอมตลก** ที่เคยได้รับเมื่อครั้งเป็นนายหนังตลกตระเวนแสดงไปทั่วภาคใต้ การเดินทางไปในที่ต่าง ๆ นี้ทำให้ลุงจิ้นมีโลกทรรศน์กว้างไกลกว่าคนในชุมชนเดียวกัน

นอกจากนั้นลุงจิ้นเคยได้บวชเรียนอยู่หลายปี วิชาศาสนา เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมทั้งไหว้ภูมิเจ้าที่ และสะเดาะเคราะห์ เคยใช้ความรู้เหล่านี้ช่วยเหลือเพื่อนบ้านเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ยากในจิตใจมาแล้วจนนับไม่ถ้วน

นี่คือประสบการณ์ชีวิตของลุงจิ้น นี่คือมูลเหตุที่ทำให้นากะจุของลุงจิ้นต่างจากนากะจุของคนอื่น

เล่าชีวิต ลุงจิ้น พุนพร ได้จับจองที่ดินผืนนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 เริ่มต้นทำนากะจุเช่นเดียวกับเพื่อนบ้านพร้อมกับรับงานแสดงหนังตะลุงตามแต่จะมีผู้ว่าจ้าง กระจุที่ปลูกในพรุทะเลน้อยในยุคก่อนมักประสบปัญหาไฟป่าในหน้าแล้ง แม้กระจุที่ถูกไฟไหม้จะไม่ตายแต่ต้องใช้เวลาในการแตกกอใหม่ ซึ่งเป็นช่วงที่ทำให้รายได้ของชาวบ้านหดหายไป

ครั้งหนึ่งได้เกิดไฟไหม้ป่าและลูกกลมเข้าสู่ นากะจุของลุงจิ้นและเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกัน ลุงจิ้นเล่าเรื่องในอดีตไปพลางมือก็ความหายาเส้น

และใบจากที่ใส่ไว้ในก้อตะ (ที่ใส่ยาสูบ เป็นกล่อง ทำด้วยไม้ มีลิ้นชัก นิยมใช้ในหมู่ชาวประมงเพราะ ป้องกันความชื้นได้ดี) มามวน และจุดม้วนยาสูบ ด้วยเหล็กไฟตี (ชุดไฟแบบโบราณ ใช้เหล็กตีบน นินให้เกิดประกายไฟติดที่ปุ๋ยซึ่งเป็นเชื้อไฟ) หลังจากสูบบุหรี่แล้วจึงเริ่มเล่าชีวิตของตนต่อไป

ลุงจิ้นอาศัยการสังเกตธรรมชาติ หลังจากไฟไหม้พบว่าดินบริเวณนั้นมีพืชขึ้นหลายอย่าง จึง ทดลองขุดดินขึ้นมาปลูกดีปลี (พริก) และมันหลา (มันเทศ) ลงไป งามงามดี เลยคิดทำคันดิน โดย ขุดดินจากที่นาขึ้นมาค่อม ๆ ทำที่ละเล็กทีละน้อย จนสามารถทำคันดินรอบพื้นที่ 15 ไร่ เกิดคุ้งน้ำกั้น กลางระหว่างคันดินกับนากระจูด และส่วนหนึ่ง ของคุ้งน้ำจะเชื่อมต่อกับทางน้ำที่ออกสู่ทะเลน้อย ลุงจิ้นจึงสามารถใช้เรือหางยาวลำเล็กแล่นจาก บ้านที่ทะเลน้อยเข้าสู่นากระจูด ซึ่งมีระยะทาง ประมาณ 3-5 กิโลเมตร และคุ้งน้ำดังกล่าวยังเป็น ช่องทางให้ปลาจากทะเลน้อยเข้าไปในนา ทำให้ ลุงจิ้นมีปลากินและขายตลอดปี

เทคนิค เกือบ 20 ปีที่ลุงจิ้นได้ใช้ความ พยายาม ต้องทุ่มเททั้งร่างกายและสติปัญญาเพื่อ สร้างระบบนากระจูดผืนนี้ วิธีการหลายอย่างเป็น ผลจากการเรียนรู้จากแปลงนาตัวเอง

การขุดดินพยุ ซึ่งมีน้ำขังเกือบตลอดปีทำให้ ดินเปียกแฉะตลอดเวลา ไม่ใช่จะทำได้ง่ายนัก บางครั้งต้องใช้เลื่อยตัดดินเป็นก้อนยกขึ้นมาถม คันดิน กิจกรรมนี้ต้องใช้แรงงานและเวลามากกว่า เรื่องใด ๆ และที่นาทั้งก็คือลุงจิ้นทำสิ่งเหล่านี้ด้วย มือสองข้างและด้วยลำพังตนเอง

เมื่อยกคันดินแล้วก็ไม่อาจปลูกพืชได้ทันที เพราะดินพยุส่วนใหญ่มีสารอินทรีย์สูง คือซากพืช ต่าง ๆ ยังย่อยสลายไม่หมด จึงต้องนำดินร่วนและ

ดินเหนียวมาผสมและคลุกเคล้าบริเวณหน้าดิน ลุงจิ้นต้องนำเรือไปบรรทุกดินที่นำนี้มาจากที่อื่น

เนื่องจากดินพยุเป็นดินเปรี้ยว คือมีกรดสูง ก่อนปลูกพืชชนิดใดจักต้องลดหรือทำลายความเป็นกรดของดิน ลุงจิ้นจึงใช้ปูนขาวรองกันหลุม ทำให้พืชทุกอย่างที่ปลูกลงไปงอกงาม และให้ผล สมบูรณ์

เห็นได้ว่า ระบบนากระจูดที่ลุงจิ้นสร้างขึ้น สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้หลายอย่าง ทั้งกระจูด พืชผักบนคันดิน และปลาจากคุ้งน้ำ เฉพาะปลานั่น นอกจากจะใช้ไซ วางไว้ในคุ้งน้ำนับ 10 ลูกแล้ว ลุง จิ้นยังได้ขุดบ่อล่อปลาไว้ใกล้กับคุ้งน้ำ บ่อนี้ลึกกว่า คุ้งน้ำจะนั้นในปีที่น้ำในคุ้งแห้งจนหมดปลาก็สามารถ ลงไปอยู่ในบ่อที่ขุดไว้นี้ สิ่งนี้ช่วยให้ในนามีปลา ตลอดปี และลุงจิ้นก็มีรายได้จากการขายปลา ตลอดปี เช่นกัน

พืชพรรณ เฉพาะพืชที่ลุงจิ้นได้ลงมือปลูก ไว้ตามคันดิน ขอบคุ้งและในพื้นที่นาที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ กระจูด บัว บัวบก ผักบุ้ง พักเขียว ถั่วฝักยาว มันหลา โหระพา ยี่ห่วย ตะไคร้ ข่า มันสำปะหลัง พริก อ้อย ยาร่วง (มะม่วงหิมพานต์) เรียนน้ำ (ทุเรียนฝรั่ง) มะขาม ทุเรียน สะตอ เหยียง และ ยูคาลิปตัส พืชที่ปลูกไว้นี้ต่างให้ผลแล้วทั้งสิ้น

มีพืชบางชนิดที่ลุงจิ้นปลูกไว้ได้ล้มตายลง ภายหลังจากที่ให้ผลระยะหนึ่ง ที่ตายมากคือสะตอ เพราะทนความกรด กรดในดินได้ไม่ดีนัก โดยเฉพาะในช่วงเดือน 11-12 ซึ่งมีฝนตกหนัก น้ำฝนจะ ละลายกรดบริเวณหน้าดิน ทำให้น้ำในช่วงนี้มีรส เปรี้ยวจัด และส่งผลต่อดันสะตอที่ปลูกไว้บนคันดิน ส่วนเหยียงซึ่งเป็นไม้ตระกูลเดียวกับสะตอยังไม่ได้ รับผลกระทบแต่อย่างใด ลุงจิ้นเองก็ไม่ได้ละเลย ในเรื่องนี้ และคอยเฝ้าสังเกตอย่างใกล้ชิด

หลักการเดียวกัน

รายได้และรายจ่าย เมื่อพูดถึงวิถีชีวิตคนพูดถึงการผลิต คำถามแรกที่ต้องตอบ ก็คือเรื่องของรายได้ โดยที่ผู้ถามไม่ได้คิดถึงแบบแผนการดำรงชีวิตและรายจ่าย

หากจะพิจารณาให้เห็นตัวเงินที่เกิดจากผลผลิตในนากระจูดของลุงฉิ้น ก็อาจคำนวณได้จากรายได้ 3 ตัว คือ กระจูด ถอนทุกวัน วันละ 10 กำ ก่ำละ 50 บาท ปลา ถ้าขายเป็นเงินตกวันละ 50 - 100 บาท พืชผัก เฉพาะตัวหลักคือพริกหรือดีปลี มีอยู่ประมาณ 500 ต้น เดือนหนึ่งเก็บประมาณ 3 ครั้ง ครั้งละ 100 -150 กิโลกรัม ราคาเฉลี่ยกิโลกรัมละ 45 บาท ตัวเงินเหล่านี้รวมกันก็น่าจะเพียงพอสำหรับครอบครัวลุงฉิ้นที่อยู่กันสองคนตายาย

ส่วนรายจ่ายนั้น นอกจากค่าน้ำมันสำหรับเรือหางยาวที่ซื้อครั้งละ 20-30 บาท ก็สามารถแล่นจากบ้านไปมาได้ 2-3 เที่ยวแล้ว ก็มีรายจ่ายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในครัวเรือน พวกเครื่องปรุงอาหาร กะปิ น้ำปลาเป็นหลัก ลุงฉิ้นไม่ต้องซื้อข้าวสาร เพราะมีที่นาอยู่แปลงหนึ่งให้ผลผลิตเลี้ยงตัวเองได้ตลอดปี นี่เป็นรายจ่ายจำเป็นในครัวเรือน นอกครัวเรือนอาจมีรายจ่ายทางสังคมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนบ้านในรูปแบบต่าง ๆ และดูเหมือนว่าคนในแถบทะเลน้อยต้องใช้จ่ายเงินเพื่อการนี้ค่อนข้างสูง บางครัวเรือนอาจจ่ายถึงเดือนละ 2,000-3,000 บาท

ชีวิต ทุกเช้าลุงฉิ้นพร้อมเรือหางยาวลำน้อยจะแล่นสวนกันได้ที่เท่านั้น ในนากระจูดลุงฉิ้นปลูกขน้ำ (กระท่อม) หลังเลิกไถเป็นที่หุงหาอาหาร และพักผ่อนตอนกลางวันหลังจากเสร็จภารกิจในนา การที่ลุงฉิ้นเป็นคนมีเอถิ ขยัน ไม่ดูตาย ทำให้มีงานให้ทำตลอดวัน เย็นลงจึงกลับบ้านที่ทะเลน้อย

ลุงฉิ้นไม่เคยรู้เรื่องฟูกโอะไม่รู้จัก คำต้องภาษี วิบูลย์ เข้มเฉลิม ปะหรน หมัดหลี เคียงคองแก้ว และคนอื่น ๆ ในแนวทางนี้ แต่แบบแผนชีวิตและวิถีการผลิตของลุงฉิ้นก็มีหลักการร่วมกับคนอื่นเหล่านี้ ที่สำคัญคือต้องปลูกพืชทุกวัน วันละ 1 ต้น วันใดที่ติดภารกิจก็ต้องปลูกชดเชยให้ครบตามจำนวนวันที่ขาดไป และปลูกเพิ่มเติมตลอดเวลา ตรงไหนมีหญ้ามีพืชอื่นก็ปลูกแซมปลูกผสมลงไปได้ ทำให้ได้ผลผลิตเพียงพอตลอดปี

ส่วนแบบแผนการดำรงชีวิตของลุงฉิ้นก็แทบไม่ต่างจากบุคคลที่กล่าวข้างต้นที่ใช้ชีวิตเรียบง่าย เครื่องใช้ไม้สอยก็คงแบบพื้นบ้านแต่ยังใช้ประโยชน์ได้ดี เช่น เหล็กตีไฟ และก้อตะ เป็นต้น นี่คือหลักการร่วมของผู้รู้ ของคน ของธรรมชาติ

ป่าพรุ นากระจูด และคน คงต้องอยู่ร่วมกันต่อไป トラบเท่าที่คนยังเห็นคุณค่า เห็นความงาม และไม่เห็นแก่ตัว ☺

